

УДК 165.742:004

С. С. Денсєжніков
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

КОНЦЕПТ ПОСТЛЮДИНИ У ТРАНСГУМАНІЗМІ

У статті розглянуто проблему постлюдини у трансгуманізмі. Особлива увага приділена на технологічним можливостям, за допомогою яких, на думку трансгуманістів, можлива радикальна перебудова людини, її генотипу і фенотипу, соціальних відносин та перехід людини на якісно новий виток еволюції.

Ключові слова: трансгуманізм, транслюдина, постлюдина, надлюдина, високі технології, NBIC-конвергенція.

Сьогодні дедалі популярнішою стає ідея про те, що ми вступаємо в епоху великих проєктів. Це пов'язано з розвитком новітніх технологій, що дістали скорочене найменування NBIC-технології: нано-, біо-, інформаційні та когнітивні. Ці технології називають конвергуючими. Мається на увазі, що всі вони взаємопов'язані і проникають одна в одну. Наприклад, нанотехнології, що дозволяють оперувати на мікрорівні, можуть бути використані в генній інженерії, інформаційні технології немовби пронизують усі інші з цього набору, для вивчення когнітивних процесів і формування когнітивних технологій використовуються інформаційні технології, а також біотехнологія тощо.

З прогресом NBIC-технологій зв'язують новий етап у розвитку сучасної цивілізації, зокрема виникнення так званої «постлюдської ери». В останній знання, насамперед наукове, відіграє особливу роль: виробництво, розподіл і використання високих технологій починає визначально впливати на інші соціальні і культурні процеси. Але сама наука, роль якої незмірно зростає, змінюється: в її складі головне місце починає займати так звана «технонаука», тобто не просто вивчення, безкорисливе дослідження, а таке наукове знання, яке технологічно націлене на одержання практичних результатів, «корисне знання» [5, 14].

Здається, що за допомогою сучасних наукових технологій людина перетворюється на Деміурга Всесвіту: вона може на мікрорівні відтворювати те, що природним чином створила природа, вона здатна творити такі формоутворення, які у природі неможливі. Штучне заміщає природне. Одна з ідей сучасного пантехнологізму (який філософськи може бути зрозумілий як проєктний конструктивізм): вихід за межі природних обмежень. Мається на увазі, звичайно, не «відміна» законів природи (це зробити неможливо), а створення того (на основі цих законів), що природа сама по собі створити не може. Не випадково, що екологічна тематика, яка донедавна була такою популярною в суспільній свідомості, сьогодні немовби відходить на другий план. Адже якщо можна перетворювати природу і людину, навіщо піклуватися про адаптацію до природного середовища? [12, 212–213].

Коли ми намагаємося відповісти на запитання, чи «можливе постлюдське майбутнє», тоді ми повинні усвідомлювати те, що йдеться не просто про те, що може або настати, або ні, а про напрям сьогоденної людської діяльності, про ті проекти, які розробляються і починають здійснюватися. Іншими словами, йдеться про бажаність або небажаність використання сучасних технологій з певною метою. Тобто про таке майбутнє, на яке людина може впливати: щось не допустити, щось нейтралізувати, щось здійснити.

Найбільш послідовно стратегія майбутнього людини викладена у русі трансгуманізму, який бере свій початок із середини минулого століття. *Трансгуманізм – інтелектуальний і культурний рух, що передбачає використання нових наук і технологій для зміни біологічних та соціальних якостей людини.*

Згідно з положеннями трансгуманізму, людина не є завершальною ланкою у процесі еволюції живої матерії, тому відповідно її інтелектуальні здібності і біологічні характеристики можуть удосконалюватися до безкінечності. З позицій зазначеної філософської доктрини, природна форма людського існування не пов'язана нерозривно з людяністю як найвищою цінністю.

Таке радикальне розділення способу існування людини і ціннісної форми її ідентичності фундаментально відрізняє трансгуманізм від класичного гуманізму Нового часу.

Проблемі трансгуманізму та постлюдини приділена велика кількість наукових публікацій, зокрема І.В. Артюхова [1], В.С. Лук'янця [5], А.С. Наріньяні [8], Ф. Фукуями [11], В.О. Цікіна [12] та ін.

Основні терміни, якими прибічники позицій трансгуманізму визначають подальшу еволюцію людини є транслюдина і постлюдина.

Термін «транслюдина» означає «перехідна людина», самоусвідомлена істота, уперше детально описана футуристом Ф. Есфандіарі як потенційний крок на шляху еволюції в постлюдину. Називаючи транслюдей «першим проявом нових еволюційних істот», Ф. Есфандіарі визначає такі ознаки транс людяності, як поліпшення тіла імплантатами, відсутність статі, штучне розмноження, розподілена індивідуальність.

Згідно з первинним визначенням Ф. Есфандіарі, транслюди не обов'язково мають бути найбільш орієнтованими на майбутнє або найдосвідченішими в технології людьми, не обов'язково повинні усвідомлювати свою «єднальну роль в еволюції». Проте в міру того, як ідеї вченого поширювалися і дедалі більша кількість людей починала вважати себе трансгуманістами, поняття транслюдини стало включати аспекти самоідентифікації та активної діяльності. *Транслюдина – хтось, активно підготовлюваний стати постлюдиною. Хтось досить поінформований, щоб побачити в майбутньому радикально нові можливості, підготовлюваний до них і використовуючий усі існуючі можливості для самопокращання* [1, 23].

Багато трансгуманістів уже вважають себе транслюдьми, оскільки можливості людського тіла і розуму значно збільшилися завдяки використанню безлічі сучасних інструментів. Очікується подальший прогрес у створенні і

використанні нових глобальних систем зв'язку, а також методів модифікації тіла і продовження життя. Будь-яка людина, яка використовує ці зростаючі можливості, зможе з якогось моменту вважатися транслюдиною.

Серед нових можливостей, що надаються супертехнологіями, виступає посилення фізичних і розумових здібностей, а також інтеграція у штучний інтелект.

З одного боку, штучне життя, як окремий науковий напрям теорії штучного інтелекту, зайнятий створенням обчислювальних систем і моделей, діючих на базі біологічних та еволюційних принципів, а також розробкою нових, штучно синтезованих біологічних форм, одним зі своїх головних завдань вважає створення штучних істот, здатних діяти так само ефективно, як і живі організми.

З другого боку, серед розробників штучного життя не припиняються суперечки щодо можливості побудови інтелектуальних об'єктів, які зможуть конструювати системи складніші, ніж вони самі (не за готовим алгоритмом, а самостійно, як видатні інженери роблять винаходи і відкриття). Причому дослідники штучного життя прагнуть не просто отримати поведінкову схожість штучних істот з біологічними, а досягти цього за допомогою природних, еволюційних підходів. Тим самим з'являється можливість вивчення принципів функціонування і розвитку живих істот, тобто конструювання штучного життя дозволяє отримати певну інформацію, що допомагає пізнати природне через пізнання штучної моделі [4, 86].

Прикметно, що компанія IBM оприлюднила широкомасштабні плани щодо створення нових комп'ютерних технологій, які матимуть основні властивості біологічного організму. За задумом розробників, комп'ютерні мережі майбутнього нагадуватимуть автономну нервову систему живого організму, яка управляє найважливішими життєвими функціями.

Подібний саморозвиток може привести до того, що протягом кількох років потужність супертехнологій збільшиться на багато порядків, докорінно змінивши життя людини. Цей переломний момент у розвитку людства прийнято називати «технологічною сингулярністю».

На цьому етапі еволюційного розвитку ми впритул приходимо до проблеми постлюдини. *Постлюдина – це нащадок людини, модифікований до такої міри, що вже не є людиною, в її традиційному розумінні.* Багато трансгуманістів хочуть стати постлюдьми. На жаль, дотепер проблема постлюдини знаходилася на периферії академічної раціоналістичної філософії і розвивалася переважно у межах окультно-езотеричного напрямку, наукової фантастики та інших неакадемічних жанрів сучасного філософствування. Філософська антропологія ХХ століття, що асимілює великі духовні системи Заходу і Сходу, не звернула належної уваги на те, що з давніх часів суть людини мислиться принципово незамкнутою: людське існування вважається таким, що починається ще задовго до втілення в конкретному людському тілі та закінчується переходом в інші сфери і стани. Саме людина, оскільки ніякій іншій живій істоті не властиве переживання власної смертності й обмеженості,

протягом століть намагається розширити власні межі. Ураховуючи те, що будь-яка цілісна концепція людини включає не лише уявлення про людину як про кінцевого мешканця геоцентричного всесвіту, але й питання потенції, розвитку (все те, що «пост»), аналіз концепції людини має бути доповнений розглядом її постлюдської компоненти [8, 12].

Ідеться передусім про всякі проекти радикальної перебудови людини, зокрема її генетики, про таке втручання у функціонування її мозку і психіки, яке привело б, по суті, до виникнення «нового виду», що істотно відрізняється від виду *Homo sapiens*, до створення «надлюдини», наділеної «надмозком» і надзвичайними розумовими та психічними здібностями. Чи потрібна така перебудова, чи диктується вона реальними потребами людини і до яких наслідків для роду людського вона може привести? Ось питання, які неминуче при цьому виникають. Водночас вони є наслідком і більш загальних актуальних для сучасного людства проблем її адаптації до умов існування, що змінюються під впливом науково-технічної революції і викликаних нею чинників. Соціальний розвиток стосовно до біології людини не завжди і не у всьому призводить до сприятливих результатів. Обговорення й урахування негативних наслідків дії деяких соціальних чинників на людський організм – одна з найважливіших проблем сучасної науки [6, 83].

Людина майбутнього, безумовно, надзвичайно розширить свої адаптаційні можливості за допомогою найрізноманітніших засобів, включаючи фармакологію і психотерапію, і це дасть їй можливість повноцінно і без шкоди для здоров'я діяти в найскладніших, часом екстремальних умовах. Уже сьогодні отримано серйозні дані, які свідчать про нові, не відомі раніше резерви біологічної природи людини і її психофізіологічні можливості. «Біологічне оснащення» людини яскраво виявляє свою універсальність. Людина як «вінець природи» повинна вивільнити і нові резерви своєї біологічної природи, направляючи їх шляхом гармонізації із соціальними, психічними і моральними силами, які вона поки ще не навчилася міцно утримувати в гомеостатичному стані [11, 86–87].

Зауважимо, що успіхи сучасної науки в дослідженні біології, генетики і психіки людини не лише дозволяють їй краще адаптуватися до нових чинників природного і штучного середовища, що надзвичайно змінилися під впливом науково-технічної революції, соціальних перетворень та ін., але й відкривають перед нею перспективу активного перетворення своєї біологічної природи щодо нових завдань у сфері пізнання і практики, у всіх проявах її життя як вільної і гармонійно розвиненої істоти. Чи зміниться при цьому її фізичний вигляд і в якому напрямі? Чи не прийде на зміну *Homo sapiens* якась «надлюдина», що з усіх поглядів буде відрізнятися від сучасної?

Ці та інші питання не є надуманими, до подібних припущень і проектів звертаються не лише фантасти, а й іноді і серйозні вчені. Наукові прогнози про людину майбутнього супроводжуються досить часто різними утопіями, які апелюють до науки і намагаються спертися на екстраполяції, що виходять з її сучасних досягнень, обертаючи їх у майбутнє.

Сама ідея постлюдини існувала на усіх етапах розвитку людства (це ілюструють давні перекази і міфи) і продовжує існувати як загальна тенденція філософської думки, як пріоритетний напрям науково-технічної дослідницької практики, як одне з найголовніших питань філософської антропології (учення про людину) кінця XIX – початку XXI ст. Вона обіграється у межах різних релігійно-філософських, езотеричних учень, розвивається науково-спекулятивними напрямками (такими як, наприклад, кібертрансценденталізм), жанром «наукової фантастики», відбивається буденною свідомістю, реалізується в політичних утопіях і високобюджетних проектах масового кіно. Широта і різноплановість асоціацій відображає цілий пласт сучасної культури, який був практично обійдений всюдисущою філософською рефлексією.

Досить близькими до ідей постлюдини були думки німецького філософа Ф. Ніцше. Його ідея надлюдини, поставлена у протилежність загальній людській спрямованості філософії попередніх поколінь, поставила автора в становище ізгоя сучасної йому філософської думки. Проте, подальший розвиток філософії, особливо XX століття, довів, що ідея надлюдини зовсім не чужа суспільству, що розвивалося у той час. Філософія Ф. Ніцше відрізняється новаторством, нетрадиційністю, неординарністю, різкістю і категоричністю, але водночас своєчасністю і логічною обґрунтованістю. Надлюдина – ідеал людини, позбавленої багатьох моральних заборон і наділеної майже необмеженими правами, те, до чого повинні прагнути кожен зі «звичайних» людей.

Філософія Ф. Ніцше має морально-етичну основу, яка сьогодні дуже актуальна і становить великий інтерес не лише для філософів. У боротьбі з матеріалізмом «філософи життя» спробували використовувати незведеність біологічних явищ до законів класичної механіки. Поняття матерії було замінено поняттям «життя», «жива матерія», яка у філософському тлумаченні має значення психіки, переживання. Раціональні суб'єктно-об'єктні відносини замінюються суб'єктно-суб'єктивними, людина починає розглядатися як суб'єкт спілкування [9].

У філософії Ф. Ніцше життя – це людське життя, де людина стає на головне місце, стає мірилом усього буття. Людина розглядається не як безпристрасно-теоретична істота, а як об'єктивно зацікавлена у цілях і завданнях своєї діяльності, як єдина істота, здатна до моральної оцінки. Надлюдина – це вищий біологічний тип, який відноситься до людинитак, як вона відноситься до мавпи. Ф. Ніцше був проти будь-яких форм прояву масової свідомості, його надлюдина – гармонійна людина, що поєднує фізичну досконалість, високі моральні та інтелектуальні якості.

Таким чином, «філософія життя», як і ірраціоналізм узагалі, протиставляє гносеологічному підходу раціоналізму аксіологічний, в основі якого лежать установки антропологізму. Праці Ф. Ніцше не відрізняються логічною суворістю, доказовістю. Вони є зібранням окремих афоризмів, висловлювань, проповідей тощо. Усе це створює можливість різних інтерпретацій та оцінок поглядів Ф. Ніцше [2, 84].

Слід зазначити, що багато сучасних мислителів концентрують свої інтелектуальні зусилля навколо ідеї постлюдини – ідеї про можливість перевершити обмеженість людської істоти, здолати ті заслони, які ставить людині її просторово-часова визначеність, її тіло і детерміністична залежність. Проте ця ідея розглядається різними авторами з різних теоретичних і світоглядних позицій.

Крім того, усі інтерпретації ухиляються від суворого логічного розуміння і викладу. І з цим пов'язані певні методологічні труднощі. Деякі автори наполягають на принциповій невимовності ідеї постлюдини на мові трьохмірної свідомості – на мові людської логіки, з її заборонами на протиріччя й одновимірним відображенням дійсності. Інші вважають, що для розуміння «постлюдності» потрібний особистий досвід надлюдського переживання. Постлюдина, таким чином, виступає як «відкладене визначення», що зовсім не виключає живого участного пізнання, у результаті чого дослідження набуває характеру діалогу з мислителями нашої епохи.

Згідно із трансгуманізмом як постлюдина, ми матимемо розумові і фізичні можливості, що далеко перевершують можливості будь-якої немодифікованої людини. Ми будемо розумніші, ніж будь-яка людина-геній, і матимемо набагато досконалішу пам'ять. Наше тіло не буде схильне до захворювань, і воно не руйнуватиметься з віком, що забезпечить нам необмежену молодість й енергію. Ми зможемо отримати набагато більші здібності відчувати емоції, задоволення і любов або захоплюватися красою. Нам не доведеться випробовувати втому або нудьгу і дратуватися через дрібниці.

У цілому технологічні і соціальні винаходи, які збільшують загальну економічну ефективність, як правило, допомагають і досягненню трансгуманістичних цілей.

Постлюди можуть виявитися повністю штучним створінням (заснованими на штучному інтелекті) або результатом великої кількості змін і поліпшень біології людини або транслюдини. Деякі постлюди можуть навіть знайти для себе корисним відмовитися від власного тіла і жити як інформаційні структури в гігантських надшвидких комп'ютерних мережах. Іноді говорять, що ми, люди, не здатні уявити собі, що означає бути постлюдиною. Їх справи і прагнення можуть виявитися так само недоступні нашому розумінню, як мавпі не зрозуміти складності людського життя [3, 24].

У контексті розгляду перспектив майбутнього людства на певну увагу заслуговує такий рух культури, як кіберпанк. З явища утопії він перетворився на антиутопію, поставивши складні філософські і соціокультурні проблеми сьогоденної реальності. Кіберпанк породжений стрімким розвитком комп'ютерної технології і відповідно кіберкультури, яка проникає у всі сфери життєдіяльності людини.

У літературі кіберпанка, як правило, описується система, представлена тоталітарним режимом, владою міжнародних корпорацій, посиленою новітніми технологіями, в основному інформаційними. Система повністю пригнічує

обивателя, не лише оточуючи його зовні, але й своїми щупальцями проникаючи в нього зсередини: вгризаючись у мозок – за рахунок імплантації різних деталей, уриваючись у тіло – шляхом імплантації штучних органів, клонування або заміни частин тіла на всілякі протези тощо. Це – «кібер» полюс. Проте на краю будь-якої громадської системи існують маргінальні шари: злочинці, напівбожевільні мрійники, які готові вступити у боротьбу із системою. Це – «панк» полюс. Виходом з такого світу є кіберпростір, світ, що міняється від бажання самої людини, його свідомість – віртуальна реальність, як до певної міри синтез техніки і людської уяви.

Світ, що малюється кіберпанками, відповідає проблемі, указаній А. Печчеї. Проблема людини в тому, що вона виявилася нездатною повністю пристосуватися до тих змін, які сама ж внесла у цей світ. Люди не встигають адаптуватися ні психологічно, ні функціонально до світу, що змінюється, і нового положення в ньому людини. Суть проблеми якраз і полягає в невідповідності між створеною людиною дійсністю і тим, як вона її сприймає і як враховує у своїй поведінці. Вихід із ситуації, що склалася, – у культурній трансформації, як найважливішої мети й основи людського розвитку, у зміні людських якостей, у процесі революції в самій людині. «Якщо ми хочемо приборкати технічну революцію і направити людство до гідного його майбутнього, – відзначає А. Печчеї, – то нам необхідно передусім подумати про зміну самої людини, про революцію в самій людині» [10, 211].

Сила дії інформаційної техніки на культуру безпосередньо залежить від того, якою мірою використовується ця техніка. Останнє визначається здібностями, знаннями і вміннями суб'єкта, який сприймає і використовує у своїй практичній діяльності інформаційну техніку. Отже, для того щоб з користю для себе користуватися плодами цієї технології, необхідно змінити умови свого буття, змінити світ; людина повинна змінити саму себе, використовуючи той величезний культурний потенціал, який накопичило людство [7, 24].

Щодо майбутнього, причому дуже віддаленого, то у цій сфері, як ми вважаємо, мають статися найбільші події, можливо найбільші за всю історію науки, яка вступить тим самим у «століття людини», коли вся потужність наукового знання звернеться до людини як свого головного об'єкта. Але для цього потрібні соціальні умови, що відповідають розуму і гуманності, які породять і новий етос науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюхов И. В. Новые технологии и продолжение эволюции человека? Трансгуманистический проект будущего / И. В. Артюхов. – М. : Изд-во ЛКИ/URSS, 2008. – 320 с.
2. Бонецкая Н. К. Андрогин против сверхчеловека / Н. К. Бонецкая // Вопросы философии. – 2011. – № 7. – С. 81–95.
3. Гуревич П. С. Феномен деантропологизации человека / П. С. Гуревич // Вопросы философии. – 2009. – № 3. – С. 19–31.

4. Емелин В.А. Технологические соблазны современного общества: предел внешних расширений человека / В. А. Емелин, А. И. Тхостов // Вопросы философии. – 2010. – № 5. – С. 84–90.
5. Лукьянец В. С. Наука нового века: смена оснований индустрии научного прогноза / В. С. Лукьянец // Практична філософія. – 2010. – № 3 (37). – С. 11–19.
6. Мамчур Е. А. Фундаментальная наука и современные технологии / Е. А. Мамчур // Вопросы философии. – 2011. – № 3. – С. 80–89.
7. Марков Б. В. Образ человека в постантропологическую эпоху / Б. В. Марков // Вопросы философии. – 2011. – № 2. – С. 23–34.
8. Нариньяни А. С. Между эволюцией и сверхвысокими технологиями: новый человек ближайшего будущего / А. С. Нариньяни // Вопросы философии. – 2008. – № 4. – С. 3–17.
9. Ницше Ф. Генеалогия морали / Ф. Ницше // Сочинения: в 2 т. – М. : Сирин, 1990. – Т.2. – С. 3–149.
10. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 302 с.
11. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма. – М. : ООО «Издательство АСТ» : ОАО «ЛЮКС», 2004. – 246 с.
12. Цикин В. А. Философский дискурс феномена конвергенции супертехнологий в обществе риска : [монография] / В. А. Цикин. – Суми : Вид-во «МакДен», 2012. – 264 с.

РЕЗЮМЕ

С. С. Денежников. Концепт постчеловека в трансгуманизме.

В статье рассмотрена проблема постчеловека в трансгуманизме. Особенное внимание уделено технологическим возможностям, с помощью которых, по мнению трансгуманистов, возможна радикальная перестройка человека, его генотипа и фенотипа, социальных отношений и переход человека на качественно новый виток эволюции.

Ключевые слова: трансгуманизм, трансчеловек, постчеловек, сверхчеловек, высокие технологии, NBIC-конвергенция.

SUMMARY

S. S. Dyenyezchnikov. The Concept of Posthuman in Transhumanism.

The article is devoted to the problem of post-human in a transhumanism. The special attention is convolute on technological possibilities by means of that, in opinion of transhumanists, radical alteration of human, his genotype and the phenotype, social relations is possible and passing of human to the quality new coil of evolution.

Key words: transhumanism, transhuman, post-man, superman, high-tech, NBIC-convergence.